

PRACOVNÍ PRÁVO V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA - JEŠTĚ SOUKROMOPRÁVNÍ ODVĚTVÍ?¹

JAROMÍR TAUCHEN

Faculty of Law, Masaryk University, Czech Republic

Abstract in original language

Stejně jako v Říši byl pro protektorátní pracovní právo charakteristický ústup od soukromoprávního prvku a naopak vzrůstající státní regulace, která se projevovala např. regulací pracovní doby, regulací mezd, omezením autonomie vůle v pracovněprávních vztazích projevující se např. v zakotvení zákazu výpovědi či hromadného propouštění, zavedením pracovní povinnosti, systému nucené práce a pracovního nasazení, jakož i uvolňováním zaměstnanců k výkonu činností, které byly vynuceny válečnými poměry. Tento příspěvek by měl tedy poukázat na míru zásahů státu do pracovněprávních vztahů v období trvání Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945), neboť právě pracovní právo bylo tím soukromoprávním odvětvím, které doznalo v období nacistické okupace českých zemí nejvíce změn.

Key words in original language

Protektorát Čechy a Morava; pracovní právo; soukromé právo; nacistická ideologie; systém nucené a řízené práce.

Abstract

Immediately after the constitution of the Protectorate of Bohemia and Moravia (1939 – 1945), the Nazis began with interventions in the labor law. Labor law was one of branches of law, which were influenced very much during the German occupation (compared, the civil law remained practically unaffected). This article involves following sections: introduction, labor law according to the Nazi ideology, creating of the forced and controlled labor system, regulations in labor relations and situations of Jewish employees.

Key words

Protectorate of Bohemia and Moravia; labor law; private law; NS ideology; implementation of compulsory labor service and peonage system.

---

¹ Tento příspěvek představuje výstup ze standardního grantového projektu GAP408/10/0363 „Vývoj soukromého práva na území České republiky“.

1. ÚVODEM

Od dob, kdy stát začal autoritativně zasahovat do pracovněprávních vztahů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, se začíná spolu se vzrůstající státní regulací měnit i povaha tohoto vztahu považovaného původně za ryze soukromoprávní. Pracovní právo se tak dostává postupně na pomezí mezi právo soukromé a veřejné. I dnes je pracovní právo právním odvětvím, jehož první polovina je řazena do práva soukromého a druhá polovina do práva veřejného. V totalitních režimech často stát usiluje o potlačení soukromoprávního prvku v pracovním právu ve prospěch státní regulace.

Účelem tohoto příspěvku je tedy poukázat na míru zásahů státu do pracovněprávních vztahů v období trvání Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945), neboť právě pracovní právo bylo tím soukromoprávním odvětvím, které doznalo v období nacistické okupace českých zemí nejvíce změn.² Předložený příspěvek má dvě dimenze. První tvoří stručná analýza legislativních zásahů zákonodárce, především tedy protektorátní vlády a protektorátních ministerstev; Říšský protektor v Čechách a na Moravě zasahoval svými právními předpisy do pracovněprávních vztahů pouze minimálně. Jelikož právě úprava postavení dělníků, výkonu závislé práce a vztahů mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem tvořila jednu ze základních kategorií a patřila často k proklamovaným požadavkům německého národního socialismu, který se sám o masy dělníků opíral (nebo to alespoň o sobě proklamoval), je nutné se ideologickým pojetím a změnami v ideologickém pojetí pracovního práva rovněž zabývat.³ Druhou dimenzí je tedy představení a analýza ideologického náhledu na vybrané kategorie pracovního práva, tak jak je proklamovaly dobové protektorátní časopisy vydávané především Národní odborovou ústřednou zaměstnaneckou (NOÚZ).

Vedení sjednocených odborů převzalo nacistickou rétoriku a stalo se (otázkou je zda vynuceně?) vykonavatelem nacistické politiky v Protektorátě. Národní odborová ústředna zaměstnanecká pořádala ve velkých podnicích závodní shromáždění, na kterých důvěrníci, zaměstnanci továren a funkcionáři NOÚZ seznamovali dělníky s

---

² K protektorátnímu pracovnímu právu z novější literatury srov. např. TAUCHEN, J., Pracovní právo v Protektorátu Čechy a Morava – několik shrnujících poznámek. In: KNOLL, V. (ed.), *Naděje právní vědy. Býkov 2010*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 166 – 175; TAUCHEN, J., Einige Bemerkungen zur Entwicklung des Arbeitsrechts im Protektorat Böhmen und Mähren. In: *Journal on European History of Law*. London: STS Science Centre, roč. I, 2010, č. 2, s. 50 – 54; TAUCHEN, J., Diskriminace Židů v pracovním právu v Protektorátu Čechy a Morava. In: *COFOLA 2010: the Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 742 – 752.

³ K ideologickému pojetí jednotlivých odvětví soukromého práva v Říši podrobně viz TAUCHEN, J., Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní. In: *Dny práva - 2010 - Days of Law*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1720 – 1742.

„*hospodářskými a sociálně politickými aktualitami a potřebami doby*“.⁴

Snaha o výrazné zlepšení pracovních podmínek a postavení dělníků představovala mimo jiné to, co obyčejné lidi v Německu táhlo k národnímu socialismu; proto se i okupanti a jejich čeští pomahači snažili po roce 1939 na stránkách protektorátních novin a časopisů předkládat české veřejnosti (pouze) úspěchy národního socialismu v pracovní a sociální oblasti, aby tak ovlivnili veřejné mínění a vztah protektorátních příslušníků k okupační moci. Národní socialismus tak usiloval o posílení významu pracujícího člověka, o něhož by se pak mohl opřít:

„dnes už není dělník a soukromý zaměstnanec přehlíženým členem lidské společnosti; dnes je uznávaným příslušníkem lidského kolektivu, jemuž je v hospodářském, sociálním a kulturním dění národa přiznáváno místo nejpřednější.“⁵

Po vzoru nacistického Německa byla v českých zemích změněna dosavadní sociální politika, jejímž výrazem v oblasti práva bylo pracovní a sociální zákonodárství. K upevnění své moci využívali okupanti a čeští kolaboranti menší sociální ústupky ve prospěch dělníků, které však v tomto směru zřejmě neměly valnější úspěch. Dobové noviny a časopisy se předháněly v chvalozpěvech na německou sociální politiku a její vymoženosti.⁶ Levnou sociální demagogií chtěli nacisté získat u části českého dělnictva sympatie pro německý národní socialismus.⁷ Na druhou stranu je nutné přiznat, že v některých oblastech sociální a pracovní politiky (zlepšení pracovních podmínek či tzv. padesátihaléřový příplatek ke mzdě) došlo ve srovnání s předcházejícím obdobím skutečně k posunu směrem kupředu, což bylo ale zároveň tvrdě vykoupeno zavedenými restrikcemi (např. zrušení práva na stávkou, sloučení všech odborových organizací, zásahy do mzdových poměrů, káznivý systém ve výrobě, vytvoření systému nucené a řízené práce aj.). Sociální a pracovní politika prvních let Protektorátu byla tak jedinou oblastí z celého nacistického programu, která mohla českého dělníka oslovit.

---

⁴ [autor neuveden], Závodní shromáždění. In: *Práce a hospodářství. Měsíčník pro hospodářství a sociální politiku*, 1941, roč. 2, č. 10, s. 200; v roce 1941 se konaly projevy ve 165 městech ve 285 závodech, přičemž je vyslechlo 250 tisíc zaměstnanců.

⁵ MIKUŠEK, E., Lidé práce mají právo na kulturu. In: *List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ*, 1942, roč. I., č. 9, s. 1.

⁶ K nacistickému pracovnímu právu blíže: TAUCHEN, J., Vývoj pracovního práva ve Třetí říši. In: *Právní a ekonomické problémy V*. Ostrava: KEY Publishing, 2008, s. 129 - 137.

⁷ *Dejiny státu a práva na území Československa v období kapitalizmu II. 1918 – 1945*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973, s. 530 – 532.

Do jaké míry tomu tak bylo, je dnes těžko odhadnutelné a vyžádalo by si to dílčí studii.

Ideologické pojetí vybraných kategorií pracovního práva

Nový řád a distance od předcházejícího období

V dobových časopisech vydávaných Národní odborovou ústřednou zaměstnaneckou určených přímo dělníkům (např. *Práce a hospodářství*, *List zaměstnanců svobodných povolání*, *Rozhledy dělníků různých povolání*, *Pokrok*, *Kovodělník*, *Stavba a dřevo* aj.) se lze setkat se snahou přesvědčit čtenáře, že Čechy a Morava byly od počátku velmi těsně spjaty s politickým, kulturním, hospodářským a sociálním životem německého národa. Poukazováno bylo rovněž i na „neutěšenou“ situaci v první Československé republice, především pak na dlouhodobou nezaměstnanost, nuzné výděly pro pracující a existenční nejistotu. Naproti tomu stavu je postaven Protektorát,

„kde nabýval český pracující člověk ztraceného sebevědomí. Osud jeho a jeho rodiny se dostal do popředí obecného zájmu. Odměna za práci přestala být výsledkem nerovné soutěže mezi hospodářsky silným zaměstnavatelem a sociálně slabým pracovníkem, jenž pod ztrátou živobytí musí prodat svou pracovní sílu. Pracovní síla není již zbožím na trhu práce, je základním a důstojně hodnoceným činitelem v národní pospolitosti a národním hospodářství.“⁸

Úplnou distanci od předcházejícího období velmi dobře ilustruje následující pasáž:

„minuly doby, kdy miliony rukou a hlav se nabízely a marně prosily o práci. Pracovní síla je nyní osvobozena od vlivu spekulantů a dělníkům bylo dáno právo na práci.“⁹

Pojetí práce

Novou ideologickou dimenzi dostalo také samotné právo na práci. Tomuto nároku odpovídal příkaz, že každý je povinen přispívat svoji prací k blahu celku ze všech svých sil a schopností.¹⁰

---

⁸ STOČES, V., Tři roky Protektorátu. In: *List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ*, 1942, roč. I., č. 3, s. 1.

⁹ BARTOŠ, B., Zaměstnanci mají právo na radostnější život. In: *List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ*, 1942, roč. I., č. 4, s. 2.

¹⁰ JANEČEK, J., Práce službou pospolitosti. In: *Práce a hospodářství. Měsíčník pro hospodářství a sociální politiku*, 1945, roč. VI, č. 1, s. 6.

Co se týče vlastního pojetí práce, dobový pohled byl ten, že práce přestala být majetkem jedince, nýbrž se stala jměním celého národa. Z tohoto důvodu s ní nemůže každý hospodařit, jak by chtěl a její cena již není určována zákonem nabídky a poptávky.¹¹ Při každém pracovním výkonu si měl každý uvědomit, že vykonávaná práce nemá bezprostřední význam jen pro něj samotného, nýbrž musí sloužit užítku všech.¹² To představovalo provedení jedné ze základních zásad národního socialismu obsažených v Programu NSDAP z roku 1920, a to: „*prospěch celku před zájmem jednotlivce*“ (*Gemeinnutz vor Eigennutz*).¹³

Nacisté usilovali o to, aby se práce stala náplní života všech příslušníků národa a aby měla pro pracujícího člověka životní hodnotu.¹⁴ Skutečný cíl byl však zcela jasný: přimět dělníky v Říši i na okupovaných územích za pomoci těchto a podobných hesel k vyšším pracovním výkonům.

Český národ měl přispět k vytvoření nové Evropy ne na bojišti, nýbrž svou prací. Jak k tomu uvádí dobový komentář:

„je tedy na nás, abychom pochopili, že práce musí být posláním. ... Národní socialismus chápe práci jako poslání, nikoliv jako dřinu. ... Dělník musí pracovat nejen proto, aby mohl žít, a musí zároveň při své práci myslet na věci větší a vyšší.“¹⁵

Vztah podnikatele a jeho zaměstnance

V národním socialismu se měl podnikatel stát „*vykonavatelem vůle veřejného vedení hospodářského života*.“¹⁶ „*Všichni pracující, podnikatelé i zaměstnanci, vytvořili velkou armádu práce, před kterou*

---

¹¹ BARTOŠ, B., Zaměstnanci mají právo na radostnější život. In: *List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ*, 1942, roč. I., č. 4, s. 2.

¹² [autor neuveden], Práce tvoří práci. In: *Pokrok. Orgán NOÚZ pro kovoprůmyslový, hornický a hutnický dorost*, 1943, roč. I., č. 5, s. 1.

¹³ EVALD, A., Majestát práce. In: *Brázda*, 1940, roč. III (XXI), č. 47, s. 553 – 554.

¹⁴ [autor neuveden], Význam práce v nové pospolitosti. In: *List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ*, 1943, roč. II., č. 11, s. 1.

¹⁵ [autor neuveden], Práce posláním, nikoliv dřinou. Od předního boje ke spoluodpovědnosti. In: *List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ*, 1943, roč. II., č. 4, s. 1.

¹⁶ [autor neuveden], Sociální úroveň dělníka a její hájení dnes. In: *Rozhledy dělníků různých povolání. Orgán NOÚZ pro dělníky v obchodech, dopravě a různých oborech*, 1943, roč. III., č. 6, s. 2.

byl postaven úkol všeobecných zájmů hospodářských.¹⁷ Cílem národního socialismu v pracovněprávní oblasti mělo být dosažení pracovního míru, přičemž se nacisté snažili přirozeně odlišné zájmy zaměstnavatele a zaměstnance zakrýt právě poukazem na vyšší zájmy pospolitosti:

„každý se musí sám natolik kontrolovat a rozhlédnout, zda neškodí celku, do kterého je dnes více než jindy každý zapojen. ... Ano byly doby, kdy byl český člověk na druhého jako ras; takováto psychologie se vytvářela zcela vědomě, protože z vzájemné řevnivosti a nenávisti měli užitek ti, kteří s rozvráceným pracujícím celkem tvořili pro sebe hodnoty. A dělník nadával na druhého dělníka, znemožňoval jej v klidné práci, oba potom nenáviděli - ač chudáka stejně špatně placeného – úředníka, protože ten byl nejbližším představitelem nepopulárních kapitalistických příkazů se shora.“¹⁸

K vyšším pracovním výkonům dělnictva mělo přispět rovněž často proklamované a uměle vnesené „upřímné“ kamarádství v práci mezi dělníky. To charakterizuje dobový komentář následovně:

„... hledá a nalézá se ten kladný vztah i mimo rámec práce, kdy teprve možno hodnotit pravý význam skutečného kamarádství. Jeho cena je nesmírná. Oč lépe se pracuje v prostředí těch, kteří nikdy neublíží hrubým slovem, zlým skutkem, ale dovedou poradit, posílit v důvěře v lepší zítřek a případně pomoci v nouzi.“¹⁹

Odmítán byl rovněž třídní boj, „*neboť třídním bojem nelze dospět k blahobytu a spokojenosti, neboť blaho jednotlivce je bezprostředně spjato s blahem celku; především pak s prospěchem a blahem závodu, v němž dělník pracuje.*“²⁰ V dobových článkách se objevují často kategorie jako rovnost mezi pracujícími a jejich společná odpovědnost.²¹

---

¹⁷ [autor neuveden], Zajištění sociální úrovně zaměstnanců. In: *List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ*, 1943, roč. II., č. 2, s. 1.

¹⁸ SCHUSTER, F., Nový názor na práci a život. In: *Kovodělník. Orgán NOÚZ pro Hlavní skupinu dělnictva v kovoprůmyslu*, 1942, roč. II., č. 10, s. 1.

¹⁹ STANĚK, K., Poměr dělníka k dělníku. In: *Kovodělník. Orgán NOÚZ pro Hlavní skupinu dělnictva v kovoprůmyslu*, 1943, roč. III., č. 8, s. 1.

²⁰ KORP, K., Od třídního boje ke spoluzodpovědnosti. In: *Rozhledy dělníků různých povolání. Orgán NOÚZ pro dělníky v obchodech, dopravě a různých oborech*, 1943, roč. III., č. 4, s. 1.

²¹ KOKTÁN, F., Dělnictvo a národ. In: *Stavba a dřevo. Orgán NOÚZ pro hlavní skupinu dělníků stavebních odborů, dělnictva dřevoprůmyslu a dělníků lakýrnických a malířských*, 1941, roč. I., č. 1, s. 1.

Vytvoření systému nucené a řízené práce

Základem protektorátního pracovního práva bylo vytvoření systému řízené práce, přičemž stát zásadním způsobem omezoval autonomii vůle subjektů pracovněprávních vztahů.²² Dobový komentář k tomu uvádí:

„dnešní doba se vyznačuje především novým názorem na práci. Pro každého příslušníka společnosti je nutno práci najít a na druhé straně je každý povinen pracovat, a to tam, kde je to v zájmu celku nejnaléhavější. Postupné uplatnění této zásady bylo svěřeno úřadům práce, které po vzoru německém mají dalekosáhlejší úkoly než dřívější zprostředkovatelný. Nejde jen o vzájemné vyrovnání poptávky a nabídky na trhu práce, nýbrž uplatňuje se velkoryse disponování pracovními silami podle okamžité potřeby z hlediska veřejného zájmu.“²³

Systém nucené práce zavedla vládní nařízení č. 190/1939 a č. 195/1939 Sb., o všeobecné pracovní povinnosti, podle kterých byla uložena pracovní povinnost k provedení zvláště důležitých úkolů všem mužským práceschopným státním příslušníkům Protektorátu ve stáří od 16. do 25. roku věku po určitou stanovenou dobu. Ta trvala jeden rok a vyžadovala-li to zvláštní důležitost úkolů, mohla být prodloužena na dva roky.

V roce 1939 se před žněmi vyskytla potřeba zajištění dostatečného počtu pracovních sil v zemědělství.²⁴ Za tímto účelem bylo vydáno vládní nařízení č. 177/1939 Sb., o přikazování osob k zemědělským pracím, dle něhož nezaměstnaní mohli být přikázáni k zabezpečení včasného provedení nutných zemědělských prací.

Od r. 1941 (vládní nařízení č. 46/1941 Sb., jímž se činí některá opatření o řízení práce) mohli být po dobu jednoho roku práceschopní obyvatelé Protektorátu ve věku od 18 do 50 let přikázáni k provedení neodkladných prací mimořádné státně politické nebo hospodářské důležitosti. Jednalo se o práce sloužící k obraně země, zajištění výživy, zdoání stavu nouze a následků přírodních katastrof apod. Za tím účelem mohlo být také veřejným a soukromým podnikům a

---

²² Podrobně k tomu TAUCHEN, J., Zavedení pracovní povinnosti a systému nucené práce v Protektorátu Čechy a Morava. In: VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J., SCHELLE, K. (eds.), *Proměny soukromého práva. Sborník z konference ke 200. výročí vydání ABGB*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 414.

²³ KLUMPAR, V., Sociální politika v roce 1940. In: *Práce a hospodářství. Měsíčník pro hospodářství a sociální politiku*, 1941, roč. II, č. 1, s. 4.

²⁴ HOFFMANN, J. a kol., *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník II. (1940)*. Praha: V. Linhart, 1940, s. 970.

správám nařízeno, aby uvolnily pro tyto účely některé své pracovní síly. Od roku 1942 (vládní nařízení č. 10/1942 Sb.) bylo možno svobodné, ovdovělé, rozvedené, rozloučené nebo odděleně žijící osoby přikázat k výkonu práce rovněž na ostatním říšském území.

Vládní nařízení č. 154/1942 Sb. otevřelo cestu k tzv. nucenému (totálnímu) nasazení. Všichni praceschopní obyvatelé Protektorátu (s výjimkou matek dětí mladších 15 let a těhotných žen od šestého měsíce těhotenství) mohli být přikázáni k výkonu práce jak v Protektorátu, tak i v ostatních územích Říše. Do Říše tak byli zavlečeni statisíce Čechů. K řízení práce a k vydávání souhlasu se sjednáváním a rozvazováním pracovních poměrů byly již v červenci 1939 zřízeny úřady práce, které částečně převzaly agendu dosavadních veřejných zprostředkovatelen práce.²⁵

Zvýšená státní regulace pracovněprávních vztahů

Autonomie vůle zaměstnavatele byla omezena tím, že pracovní poměr mohl být sjednán a vypovězen jen se souhlasem úřadu práce (vládní nařízení č. 238/1939 Sb., o opatřeních proti zastavování provozování závodů a proti hromadnému propouštění zaměstnanců).

Radikální zásah do dřívější smluvní svobody při sjednávání a ukončování pracovního poměru představovalo vládní nařízení z 21. prosince 1939 č. 323/1939 Sb., jímž se obmezuje zrušování pracovních poměrů a přijímání pracovních sil. To zmocňovalo ministra sociální a zdravotní správy k vydání vyhlášky, která by vážala sjednání či rozvázání pracovního poměru v určitých kategoriích zaměstnanců, územních obvodech či závodů na předchozí souhlas úřadu práce. Toto nařízení kopírovalo právní úpravu v Říši provázející přechod z mírového hospodářství do válečného stavu a jeho účelem bylo zajistit nerušený chod hospodářského života.²⁶

Byl-li pracovní poměr rozvázán, musel se zaměstnanec tedy neprodleně osobně hlásit u místně příslušného úřadu práce (zejm. vládní nařízení č. 154/1942 Sb.). V červnu 1941 došlo k zavedení pracovních knížek, které měly sloužit k plánovitému rozdělování pracovní síly a řízení práce. Zaměstnavateli bylo zakázáno vyvíjet jakékoli jednání směřující k tomu, aby zaměstnanec v nevyovězeném pracovním poměru byl ze svého pracovního místa odláčen nabízením

---

²⁵ Vládní nařízení č. 193/1939 Sb., o úřadech práce.

²⁶ K tomu např. FORMÁNEK, F., Omezení výpovědi pracovního poměru. In: *Pracovní právo. Měsíčník pro výklad pracovních a sociálně pojišťovacích zákonů*, 1940, roč. 13, č. 3-4, s. 33; VALEČEK, J., Odůvodněná výpověď služebního (pracovního) poměru. In: *Časopis pro právní a státní vědu*, 1941, roč. 24, s. 201 – 206; KABOUREK, J., Výpověď právně neúčinná, nesprávně daná a předčasné zrušení. In: *Pracovní právo. Měsíčník pro výklad pracovních a sociálně pojišťovacích zákonů*, 1942, roč. 3, s. 133 – 135.

vyšší mzdy nebo platu nebo příznivějších pracovních podmínek (vládní nařízení č. 13/1942 Sb.). Na základě nařízení o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky č. 404/1942 Sb. nebyl zaměstnavatel oprávněn zvýšit bez předchozího písemného souhlasu ministerstva hospodářství mzdy svým zaměstnancům. Za porušení těchto povinností hrozily peněžité tresty i tresty odnětí svobody.

Nařízení o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky stanovilo rovněž katalog zákazů směřujících k ochraně a řádnému plnění povinností z uzavřeného pracovněprávního vztahu. Zaměstnanec (učeň) nesměl odepřít ani zpomalit výkon práce, kterou mu přidělil zaměstnavatel nebo jím pověřená osoba, ať se jednalo o práci přesčas, noční, nedělní či sváteční práci. Dále zde byla stanovena povinnost zaměstnance chodit včas do zaměstnání, místo výkonu práce neopouštět a bez dostatečné omluvy se nevyhýbat plnění pracovních povinností. Bylo-li to „z výchovných důvodů“ potřeba, mohl příslušný úřad práce podat návrh na přikázání osoby do výchovného pracovního tábora, která se opakovaně dopustila výše uvedených jednání. Osoby zařazené do výchovného pracovního tábora zde měly setrvat do té doby, dokud se neukáže, že je zajištěno dosažení výchovného účelu. Nařízení stanovilo, že výchovné pracovní tábory měl podle potřeby zřídit generální velitel neuniformované protektorátní policie.

Válečné poměry si vyžádaly zvýšené pracovní nasazení ve všech oblastech, což vedlo v průběhu války ke zvýšenému vykořisťování protektorátního obyvatelstva německými okupanty. Projevilo se to tak např. na prodloužení délky pracovní doby, kdy bylo možno bez úředního povolení prodloužit pravidelnou pracovní dobu denně až na 10 hodin a týdně až na 60 hodin, jestliže to poměry v závodě naléhavě vyžadovaly. V souvislosti s vyhlášením totální války došlo v září 1944 ke zvýšení pravidelné týdenní pracovní doby ze 48 hodin o 12 hodin přesčas. Zavedení 60 hodinového týdne se dotýkalo všech závodů soukromého hospodářství.²⁷

Co se týče kolektivního pracovního práva, od dubna 1939 vyžadovaly kolektivní smlouvy ke své platnosti schválení ministerstva sociální a zdravotní správy (vládní nařízení č. 118/1939 Sb.). Rozbití autonomie odborových organizací a jejich faktické podřízení okupační moci bylo dokonáno vládním nařízením č. 347/1941 Sb., o úpravě poměrů v odborových organizacích zaměstnaneckých, podle kterého bylo možno sloučit či rozpustit odborové organizace nebo převést členstvo z jedné organizace do druhé.

Nacisté chtěli, aby odborové organizace v Protektorátu již jednostranně nezastávaly zájmy a požadavky zaměstnanců a neomezovaly tak svou činnost jen na úzké a přímé zájmy pracujících,

---

²⁷ Nařízení ministra hospodářství a práce z 9. září 1944 č. 199/1944 Sb., o zavedení 60-hodinového týdne.

nýbrž aby se zájem odborářů soustředil na rozvoj průmyslové a zemědělské výroby.

Ačkoliv byla působnost odborových organizací v období Protektorátu výrazně omezena, stále byly označovány za nepostradatelnou složku národního společenství především s ohledem na jejich funkci „zprostředkovatele“ mezi státem a jednotlivci v oblasti hospodářské činnosti.²⁸

V období nacistické okupace byl rovněž reformován systém sociálních dávek a zavedeny podpory pro včleňování do práce. Po zřízení Protektorátu byl zaveden příspěvek omezeně pracujícím (vládní nařízení č. 273/1939 Sb.), podpory v nezaměstnanosti (vládní nařízení č. 101/1940 Sb.), pomoc nezaměstnaným v nemoci (vládní nařízení č. 47/1941 Sb.), podpora při omezení pracovní doby a snížení mezd vyvolanými válečnými opatřeními (vládní nařízení č. 104/1942 Sb.) či opatření pro případ ztráty mezd způsobenými leteckými nálety (vládní nařízení č. 230/1942 Sb. a č. 251/1943 Sb.). Předchozí právní předpisy byly systematicky spojeny a jednotně byla tato problematika upravena vládním nařízením č. 250/1943 Sb., o podpoře při včleňování do práce.

Postavení židovských zaměstnanců

V Protektorátu bylo dle německého vzoru zavedeno rovněž rasové zákonodárství, které neumožnilo výkon některých profesí osobám, na které se vztahovaly rasové předpisy.²⁹

Restrikce zastoupení Židů v povoláních v Protektorátu se prováděla dvojí cestou. První představovalo nařízení říšského protektora z 26. ledna 1940 o vyřazování Židů z hospodářství protektorátu (VBIRProt., S. 41). Na základě prováděcích výnosů byli Židé vyřazeni z maloobchodu s textiliemi, maloobchodu s obuví a kůžemi, podomního obchodu a kočujících živností, jakož i z podnikání v oblasti filmu. Druhou cestu nastoupilo vládní nařízení ze 4. července 1939 č. 136/1939 Sb., o právním postavení Židů ve veřejném životě, které bylo základním právním předpisem upravujícím výkon veřejných funkcí židovskými zaměstnanci a nejen na jeho základě byli

---

²⁸ SULÍK, O., Sociální funkce odborových organizací. In: *Práce a hospodářství. Měsíčník pro hospodářství a sociální politiku*, 1940, roč. 1, č. 1, s. 6 – 7.

²⁹ K právnímu postavení židovského obyvatelstva blíže: UTERMÖHLE, W., SCHMERLING, H., *Die Rechtsstellung der Juden im Protektorat Böhmen und Mähren*. Prag: Böhmisches - Mährisches Verlags- und Druckereigesellschaft, 1940.

Židé vyloučení (nebo jejich počet byl výrazně snížen) i v tzv. svobodných povoláních.³⁰

Zaměstnávání Židů soukromými zaměstnavateli bylo upraveno vládním nařízením z 18. prosince 1941 č. 58/1942 Sb., jímž se činí některá opatření pro včleňování do práce. Jeho čtvrtá část se věnovala zaměstnávání Židů, k němuž byl nutný souhlas úřadu práce. Mzdovou a sociálněpolitickou oblast upravovalo vládní nařízení ze 17. července 1942 č. 260/1942 Sb., o zaměstnávání Židů. To představovalo derogaci ochranné funkce pracovního práva, která je považována za jeden z jeho hlavních pilířů. Toto nařízení charakterizovalo pracovní poměr s osobou židovského původu jako zaměstnanecký poměr svého druhu, kdy těmto osobám nepříslušel např. nárok na příplatek za přesčas, noční a nedělní práci či nárok na placenou dovolenou.³¹

Závěrem

Na závěr se je nutné vrátit k otázce, která byla položena v samotném názvu příspěvku. Náleželo tedy pracovní právo v období Protektorátu Čechy a Morava ještě k soukromoprávnímu odvětví? Jak tento příspěvek na svých dvou částech ukázal, v ideologické rovině byly dobovou propagandou tvrdě požadovány zásahy do sociální a pracovněprávní politiky ve prospěch státní restrikce a do pracovněprávních vztahů. Odraz požadované nové pracovněprávní politiky představovaly stovky pracovněprávních norem, pro které byl charakteristický ústup od soukromoprávního prvku a naopak vzrůstající státní regulace, která se projevovala např. regulací pracovní doby, regulací mezd, omezením autonomie vůle v pracovněprávních vztazích projevující se např. v zakotvení zákazu výpovědi či hromadného propouštění, zavedením pracovní povinnosti a systému nucené práce a pracovního nasazení, jakož i uvolňováním zaměstnanců k výkonu činností, které byly vynuceny válečnými poměry. Stát rovněž soukromým zaměstnavatelům stanovoval, koho smí zaměstnat a za jakých podmínek. To se dotýkalo především židovských zaměstnanců, kteří se ocitli prakticky bez jakékoliv ochrany, kterou v té době pracovní právo obvykle poskytovalo.

Na těchto příkladech je jasně patrné, že zásahy státu byly kardinálního charakteru a soukromoprávních prvků v pracovním právu nezůstalo velké množství, proto zůstává stále velmi sporné, zda je možné v případě pracovního práva v období Protektorátu Čechy a Morava o

---

³⁰ HOFFMANN, J. a kol. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník II. (1940)*. Praha: V. Linhart, 1940, s. 1859.

³¹ K tomu podrobně TAUCHEN, J., *Diskriminace Židů v pracovním právu v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *COFOLA 2010: the Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 742 – 752.

soukromém právu vůbec hovořit. Pokud bychom chtěli hovořit o soukromém právu, tak je to viděno zpětně z našeho pohledu, neboť nacistická ideologie diferenciaci soukromého práva na veřejné a soukromé neuznávala a považovala všechna právní odvětví za právo veřejné, které má sloužit pouze zájmům celku, tedy národní pospolitosti.³²

Literature:

- [autor neuveden], Práce posláním, nikoliv dřinou. Od předního boje ke spoluodpovědnosti. In: List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ, 1943, roč. II., č. 4, s. 1
- [autor neuveden], Práce tvoří práci. In: Pokrok. Orgán NOÚZ pro kovoprůmyslový, hornický a hutnický dorost, 1943, roč. I., č. 5, s. 1
- [autor neuveden], Sociální úroveň dělníka a její hájení dnes. In: Rozhledy dělníků různých povolání. Orgán NOÚZ pro dělníky v obchodech, dopravě a různých oborech, 1943, roč. III., č. 6, s. 2
- [autor neuveden], Závodní shromáždění. In: Práce a hospodářství. Měsíčník pro hospodářství a sociální politiku, 1941, roč. 2, č. 10, s. 200
- [autor neuveden], Význam práce v nové pospolitosti. In: List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ, 1943, roč. II., č. 11, s. 1
- [autor neuveden], Zajištění sociální úrovně zaměstnanců. In: List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ, 1943, roč. II., č. 2, s. 1
- BARTOŠ, B., Zaměstnanci mají právo na radostnější život. In: List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ, 1942, roč. I., č. 4, s. 2
- Dejiny státu a práva na území Československa v období kapitalizmu II. 1918 – 1945. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973
- EVALD, A., Majestát práce. In: Brázda, 1940, roč. III (XXI), č. 47, s. 553 – 554
- FORMÁNEK, F., Omezení výpovědi pracovního poměru. In: Pracovní právo. Měsíčník pro výklad pracovních a sociálně pojišťovacích zákonů, 1940, roč. 13, č. 3-4, s. 33
- HOFFMANN, J. a kol., Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník II. (1940). Praha: V. Linhart, 1940

---

³² Z české literatury k tomu podrobně např. TAUCHEN, J., Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní. In: *Dny práva - 2010 - Days of Law*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1720 – 1742; TAUCHEN, J., Nacistické soukromé právo jako vzor pro právo protektorátní (analýza jednotlivých právních odvětví). In: *Acta historico - iuridica Pilsnensia* (v tisku); KNAPP, V., *Problém nacistické právní filosofie (reprint)*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 179 – 182.

- JANEČEK, J., Práce službou pospolitosti. In: Práce a hospodářství. Měsíčník pro hospodářství a sociální politiku, 1945, roč. VI, č. 1, s. 6
- KABOUREK, J., Výpověď právně neúčinná, nesprávně daná a předčasné zrušení. In: Pracovní právo. Měsíčník pro výklad pracovních a sociálně pojišťovacích zákonů, 1942, roč. 3, s. 133 – 135
- KLUMPAR, V., Sociální politika v roce 1940. In: Práce a hospodářství. Měsíčník pro hospodářství a sociální politiku, 1941, roč. II, č. 1, s. 4
- KOKTÁN, F., Dělnictvo a národ. In: Stavba a dřevo. Orgán NOÚZ pro hlavní skupinu dělníků stavebních odborů, dělnictva dřevopřemyslu a dělníků lakýrnických a malířských, 1941, roč. I, č. 1, s. 1
- KORP, K., Od třídního boje ke spoluzodpovědnosti. In: Rozhledy dělníků různých povolání. Orgán NOÚZ pro dělníky v obchodech, dopravě a různých oborech, 1943, roč. III., č. 4, s. 1
- MIKUŠEK, E., Lidé práce mají právo na kulturu. In: List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ, 1942, roč. I, č. 9, s. 1
- SCHUSTER, F., Nový názor na práci a život. In: Kovodělník. Orgán NOÚZ pro Hlavní skupinu dělnictva v kovopřemyslu, 1942, roč. II., č. 10, s. 1
- STANĚK, K., Poměr dělníka k dělníku. In: Kovodělník. Orgán NOÚZ pro Hlavní skupinu dělnictva v kovopřemyslu, 1943, roč. III., č. 8, s. 1
- STOČES, V., Tři roky Protektorátu. In: List soukromých zaměstnanců svobodných povolání. Orgán NOÚZ, 1942, roč. I, č. 3, s. 1
- SULÍK, O., Sociální funkce odborových organizací. In: Práce a hospodářství. Měsíčník pro hospodářství a sociální politiku, 1940, roč. 1, č. 1, s. 6 – 7
- TAUCHEN, J., Einige Bemerkungen zur Entwicklung des Arbeitsrechts im Protektorat Böhmen und Mähren. In: Journal on European History of Law. London: STS Science Centre, roč. I, 2010, č. 2, s. 50 – 54
- TAUCHEN, J., Diskriminace Židů v pracovním právu v Protektorátu Čechy a Morava. In: COFOLA 2010: the Conference Proceedings. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 742 – 752
- TAUCHEN, J., Pracovní právo v Protektorátu Čechy a Morava – několik shrnujících poznámek. In: KNOLL, V. (ed.), Naděje právní vědy. Býkov 2010. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 166 – 175
- TAUCHEN, J., Vývoj pracovního práva ve Třetí říši. In: Právní a ekonomické problémy V. Ostrava: KEY Publishing, 2008, s. 129 - 137
- TAUCHEN, J., Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní. In: Dny

práva - 2010 - Days of Law. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1720 – 1742

- TAUCHEN, J., Zavedení pracovní povinnosti a systému nucené práce v Protektorátu Čechy a Morava. In: VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J., SCHELLE, K. (eds.), Proměny soukromého práva. Sborník z konference ke 200. výročí vydání ABGB. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 414
- UTERMÖHLE, W., SCHMERLING, H., Die Rechtsstellung der Juden im Protektorat Böhmen und Mähren. Prag: Böhmisch - Mährische Verlags- und Druckereigesellschaft, 1940
- VALEČEK, J., Odůvodněná výpověď služebního (pracovního) poměru. In: Časopis pro právní a státní vědu, 1941, roč. 24, s. 201 – 206

Contact – email

tauchen@mail.muni.cz